

*ЯКОВЕНКО М.І., аспірант
Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка*

ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ УНІВЕРСИТЕТСЬКОГО СЕКТОРА ОСВІТИ

У суспільній свідомості українців домінує думка про те, що освіта і наука – це класичні суспільні блага, які для споживачів безкоштовно має надавати держава. Подібні думки поділяють і європейці, вважаючи, що в освіті і науці ринковим механізмам не місце, протестуючи проти намірів урядів скорочувати фінансування університетського сектора. Саме такого роду протести періодично проходили у Греції (2008 р.), Італії, Франції, Німеччині (2009 р.), Великобританії (2010 р.). Заперечують про підвищення плати й американські студенти – університети Каліфорнії Техасу та інших штатів продемонстрували це в ході студентських протестів навесні 2010 р. В Україні ж студенти активно виступили проти запровадження платних освітніх послуг.

При цьому проблеми в різних країнах практично однакові. Це зростання плати за освіту, згортання університетської демократії замість її розвитку, хронічне недофінансування системи освіти. Досить часто студентські протести підтримують школярі та ліцеїсти, а також викладачі. Студентський рух набуває міжнародного розмаху.

Справді, в Україні, так само як і в Росії та у європейських країнах, сектор освіти і науки представлений переважно державними університетами і дослідницькими інститутами. На противагу цьому, домінувальні позиції лідерів як в освітній, так і в дослідницькій діяльності у США займають саме приватні університети. Порівняння європейської і американської моделей дає світовій академічній спільноті підстави для висновку про те, що американські ВНЗ перевершують своїх конкурентів і в освіті, і в науці. У рейтингах якості досліджень 17 із 20 провідних позицій обіймають американські університети, кращі студенти зі всього світу прагнуть потрапити саме в американські університети. Основними рисами американського університету є сильна автономія, суттєвий вплив зовнішніх стейкхолдерів і достатньо слабка участь академічного співтовариства в управлінських процесах. Лідерство американських університетів та їх здатність залучати значні фінансові ресурси і талановитих викладачів, науковців і студентів пов'язані із застосовуваними там стимулами, конкуренцією, гнучкістю в структурі управління і фінансування.

Одна з головних проблема вітчизняної науки і освіти, їх ефективної інтеграції полягає в тому, що ці сфери розглядаються суспільством не як виробнича галузь, а як складник соціальної сфери. В урядових програмах, в програмах політичних партій реформування і модернізація освіти обговорюється в розділах, які стосуються соціальної політики. Якщо ж визнати, що вища освіта є хоча і вельми специфічною, але все таки частиною ринкової економіки, а університети – це корпорації (які виробляють як приватні, так і суспільні блага), то стає зрозуміло, що створення ефективних стимулів можливе на основі ринкової конкуренції.

Нині в усьому світі грандіозний вплив з боку економіки знань виявляється у змінах механізмів державного управління, повсюдному розповсюдженні Інтернету, нових технологій, глобалізації, прискоренні і орієнтації більшості планетарних процесів на результат, що вимагає змін у традиціях університетського управління. Підвищується рівень демократизації освіти, участі в освітніх процесах соціальних верств, які раніше не турбувалися про інтелектуальний статус, із елітарної вища школа перетворюється на масову. Освіта диверсифікується, з'являються нові академічні і навколо-академічні формати (освіта впродовж життя, дистанційна освіта і т.п.). Взаємини в академічному співтоваристві набувають все більш вираженого характеру змагання. Ціни на освітні послуги підвищуються, обсяги грошових коштів, що виділяються громадськими організаціями і фондами на розвиток освіти, скорочуються. Всі ці виклики привели до інтенсивної хвилі реформ вищої школи, що стосуються проблем університетської автономії, механізмів розподілу капіталів, що надходять до університетів, податкової політики в області вищої освіти, ролі держави в житті університету і питань внутрішньовузівського управління.

Ключові інституційні зміни вже давно реалізовані в інших країнах не тільки в освіті, але і в корпоративному середовищі. Вважаємо, що ці зміни зводяться до такого.

1. Прозорість і сучасне корпоративне управління. На відміну від провідних корпорацій, університети не публікують річних звітів. Як інвесторам вдалося упровадити на корпоративному світі моду на прозорість, так і суспільству (найбільшому інвесторові в освіті) потрібно зробити прозорість і підзвітність модною і в університетах: держава, студенти, абітурієнти і батьки повинні знати, на що витрачаються гроші і як ухвалюються рішення. Могутній тиск сучасний університет відчуває і там, де починається його відповідальність, або підзвітність. Всі основні соціальні структури і сили, пов'язані з університетом, – влада, студентство, суспільство – чекають від сучасного університету максимально виразного звіту про розподіл фінансових і фізичних

ресурсів, якість освітніх інновацій і їх критерії, механізми залучення і відбору студентів, обґрунтування тих або інших внутрішньофакультетських призначень, дослідницькі ресурси і їх продуктивність.

2. Необхідність запровадження системи незалежного моніторингу якості. Освіта – це специфічний продукт, споживна вартість якого повністю не виявляється не тільки у момент „покупки”, але навіть і через деякий час після закінчення всього курсу. Для ефективного функціонування такого ринку необхідний інститут незалежних рейтингових агентств, подібних до тих, що існують в інших сферах, наприклад, на рекламному ринку спеціальні агентства вимірюють частку і рейтинг аудиторії ЗМІ. Ці організації могли б, використовуючи дані про кар'єру і заробітки випускників, дослідницькі успіхи викладачів, надати суспільству інформацію не тільки про процес виробництва знань усередині університету, але і про його результати.

3. Необхідність впровадження інституту студентських кредитів. Аналогічно тому, як споживчий кредит розширює ринок товарів тривалого користування, так і студентські позики надають більші можливості для освітнього бізнесу. Це в першу чергу стосується провідних університетів, дипломи яких дозволяють добитися найсуттєвішого зростання зарплати випускників. Елітна освіта коштує дорого, тому вона може виявитися недоступною для багатьох абітурієнтів, які цілком могли б розплатитися після закінчення навчання. Інститут освітніх кредитів □ це не тільки ринковий спосіб досягнення соціальної справедливості (платна, але доступна освіта), але і фактично єдина можливість заробити гроші в секторі елітної освіти, що багато в чому визначає конкурентоспроможність країни на світовому ринку.

4. Заохочення реструктуризації галузі: злиття і поглинання, вихід на ринок нових суб'єктів, у тому числі і недержавних ВНЗ. По аналогії з пакетом законів про дебіюрократизацію необхідне вирівнювання умов конкуренції для державних і приватних вишів як на папері, так і на практиці.

Створення реальної конкуренції на освітньому ринку у жодному випадку не означає відходу держави з освіти. Держава може і повинна фінансувати фундаментальні дослідження в університетах, стипендії для талановитих студентів, субсидувати відсоткові ставки по студентських кредитах. Проте саме ринкові інститути дозволять підвищити ефективність державної участі у вищій освіті і створити умови для притоку в освіту приватних коштів. Втім, для залучення значних пожертвувань необхідні абсолютно особливі інститути – так звані капітальні фонди, аналіз місця і ролі яких потребує подальшого дослідження.